

ilem
YAYINLARI

okumak iyidir...

İletişim

Aziz Mahmut Hüdayi
Mah. Türbe Kapısı
Sk. No: 13 Üsküdar -
İstanbul
Tel: 0216 310 43 18
Faks: 0216 310 43 18
yayin@ilem.org.tr

**OSMANLI KUDÜS'ÜNDE YEREL
SİYASET VE TOPLUMSAL KATILIM
(1840-1914)**

Ömür Yazıcı Özdemir
Editör: Yasemin Avcı

Yayın No: 15

Tez Dizisi No: 1

ISBN: 978-625-7800-88-4

EISBN: 978-625-7800-89-1

1. Basım, Mart 2023

Yayın Yönetmeni: Yusuf Temizcan
Yayına Hazırlık: Betül Sezgin
Tashih: Kevser Rabia Mumcuoğlu
Kapak Tasarımı: Beyza Nur Onurcan
İç Tasarım: Abdullah Fuad Kılınçlı

© İLEM Yayınları 2023

Tüm yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek
tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla
çoğaltılamaz.

Baskı ve Cilt

Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic.
Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800
Bilkent-Çankaya/ANKARA

**OSMANLI KUDÜS'ÜNDE YEREL
SİYASET VE TOPLUMSAL KATILIM
(1840-1914)**

Ömür Yazıcı Özdemir

ilem
YAYINLARI

İçindekiler

Önsöz.....	xii
Giriş	xxi
Başvurulan Arşiv Kaynakları.....	29
Osmanlı Merkez Kurumlarına Ait Arşiv Koleksiyonları	29
Nezaretle İlgili Belgeler.....	32
Babıali Belgeleri	33
Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri.....	34
Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri	35
Maruzat-ı Rikabiye Hulasaları ve Cetvelleri	35
İstida Defterleri	37
Osmanlı Taşra Kurumlarına Ait Arşiv Koleksiyonları	37
Kudüs Şer'ıye Sicilleri	38
Meclis-i Belediye Kararnameleri.....	40
İngiltere Diplomatik Arşivleri.....	42
Toplumsal Tarih Kaynağı Olarak Dilekçeler.....	45
Birinci Bölüm: Osmanlı Devleti'nde Dilekçe Geleneği ve Kudüslülerin Dilekçeleri (1840-1914)	69
Zamanda ve Mekanda Kudüs Kenti.....	71
19. Yüzyıla Kadar Osmanlı Devleti'nde Dilekçe Geleneği	89
19. Yüzyılda Dilekçe Bürokrasisi ve Kudüslülerin Dilekçeleri (1840-1914)	103
Dilekçelerin Payitaht İstanbul'daki "Yeni" Muhatapları	103
Parlamentar Rejim ve Dilekçeler	114
Dilekçe Mekanizması ve Hükümdarın Meşruiyeti.....	121

Osmanlı Taşrasında Dilekçe Mekanizmasının İşleyişi	127
Kudüslülerin Hükümet Merkezine Ulaşma Vasıtaları.....	137
Posta: Bir Kuruşluk Pul ile Bir Şikayet Dillendirmek	137
Telgraf: Elektrik Hızıyla Merkeze Ulaşmak.....	150

İkinci Bölüm: Osmanlı Kudüs'ünde

Toplum ve Siyaset (1840-1914) 161

Kudüs Kentinde Toplumsal Siyasetin Aktörleri.....	163
Kent Eşrafı: Servet ve Nüfuz Sahipleri.....	170
Köylüler: Kent Siyasetinin Figüranları	185
Bedeviler: Surların Dışında Kalanlar.....	195
Esnaf ve Tüccar: Ekonominin Temel Taşları	201
Gayrimüslim Cemaatler ve Liderleri.....	206
Rumlar	206
Latinler	213
Ermeniler	219
Diğer Hıristiyan Cemaatler	227
Yahudiler	238
Kudüs Kaçılıryası ve Ecnebilir:	
Kentin Görünmeyen Ama Etkili Aktörleri	251
Kent Sakinlerinin Ortak Hareket Etme Kapasitesi	270

Üçüncü Bölüm: Osmanlı Kudüs'ünde

Toplum ve İktidar İlişkileri: Toplu Dilekçelerle

Vaka Çalışmaları (1840-1914)285

Merkezi Hükümet Otoritesi, Kent Siyaseti ve Muhalefet.....	287
Kudüs'ün Asırlık Problemi Susuzluk ve Yerel Talepler	287
Kent Siyasetinin Hedefi: Mutasarrıflar.....	300
Kudüs'ün Özü: Kutsal Mekan ve Makamları Paylaş(ama)mak	320
Harem-i Şerif, Müslümanların Mahremi.....	320
Emakin-i Mukaddese Galesi ve Kiliselerde “Sevap” Yarışı.....	343
Geç Osmanlı Devri Kudüs'ünde Erken Arap	
Milliyetçiliğinin İzlerini Yakalamak.....	359
Kudüs Rum Patrikhanesinde Arabizm-Helenizm Mücadelesi	359
Erken Arap Milliyetçiliği ile Siyonizmin Karşılaşması	383
SONUÇ	401

Ekler409

Kaynaklar	445
Arşiv Kaynakları.....	445

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi / İstanbul	445
Babıali Belgeleri	445
Babıali Sadaret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler.....	447
Divan-ı Hümayun ve Bab-1 Asafi Defterleri	447
Babıali Bünyesindeki Diğer Dairelere Ait Defterler	448
İradeler	449
Nezaretlere Ait Belgeler	450
Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri.....	454
Diğer Belge Tasnifleri	454
Haritalar.....	454
İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Arşivi / İstanbul	455
TBMM Kütüphane ve Arşivi / Ankara	455
Kudüs Belediyesi Arşivi (KBA) / Kudüs	456
Younes and Soraya Nazarian Library, University of Haifa (UH) / Hayfa	456
British National Archives (BNA) / Londra	456
Israel State Archives (ISA)	458
Basılı Kaynaklar	459

İndeks/Dizin.....479

Tablolar Dizini

Tablo 1: Osmanlı Nüfus Sayımlarına Göre 19. Yüzyılın İkinci Yarısı ve 20. Yüzyıl Başlarında Kudüs Merkez Kazasının Nüfusu	164
Tablo 2: Batılı Kaynaklara Göre 19. Yüzyılın İkinci Yarısı ve 20. Yüzyıl Başlarında Kudüs Merkez Kazasının Nüfusu.....	166
Tablo 3: 1845 Yılında Kudüs'te İngiltere Himayesindeki Ecnebi Tebaa	257

Haritalar Dizini

Harita 1: Kudüs-i Şerif Mutasarrıflığı.....	73
Harita 2: 20. Yüzyıl Başlarında Kudüs ve Çevresinin Karayolu Güzergahı	138
Harita 3: 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kudüs Kırsalı	186
Harita 4: Kudüs Suyolları	289

Planlar Dizini

Plan 1: Osmanlı Devrinde Eski Kentin Planı.....	80
Plan 2: Surların Dışındaki Yeni Kentin Mahalleleri	83
Plan 3: Osmanlı Kudüs'ünde Kamu Kurumları (19. Yüzyılın İkinci Yarısı)	85
Plan 4: Eski Kentte Yer Alan Başlıca Rum Ortodoks İbadetgahları	207

Plan 5: Eski Kentte Yer Alan Başlıca Latin İbadetgahları	215
Plan 6: Eski Kentte Yer Alan Başlıca Ermeni İbadetgahları	220
Plan 7: Eski Kentte Yer Alan Süryani, Kıpti ve Habeşi Cemaatlerine Ait Başlıca İbadetgahlar	230
Plan 8: Surların İçindeki Eski Kentte ve Surların Dışındaki Yeni Kentte Yer Alan Başlıca Protestan İbadetgahları	235
Plan 9: Eski Kentte Yer Alan Başlıca Yahudi İbadetgahları ve Yerleşim Alanları	240
Plan 10: Yeni Kentte Yahudilere Mahsus Bazı Homojen Mahalleler	248
Plan 11: Surların Dışındaki Yeni Kentte Yahudi Kolonileri	266
Plan 12: Kamame Kilisesinin Planı	352
Plan 13: Beytullahim Kilisesinin Planı	353

Grafikler Dizini

Grafik 1: 1840-1914 Tarihleri Arasında Kudüs'ten Payitaht İstanbul'a Gönderilen 194 Adet Toplu Dilekçenin Arşivde Bulunduğu Koleksiyonlar	32
Grafik 2: 1840-1908 Tarihleri Arasında Kudüs'ten Gönderilen 108 Adet Toplu Dilekçenin Payitaht İstanbul'daki Muhatapları	106
Grafik 3: 1840-1914 Tarihleri Arasında Kudüs'ten Payitaht İstanbul'a Gönderilen 193 Adet Toplu Dilekçenin Dili	109
Grafik 4: 1840-1914 Tarihleri Arasında Kudüs'ten Payitaht İstanbul'a Gönderilen 193 Adet Dilekçenin Gönderilme Amaçları ...	110
Grafik 5: 1840-1914 Tarihleri Arasında Kudüs'ten Payitaht İstanbul'a Gönderilen 193 Adet Dilekçenin Konu Dağılımı	112
Grafik 6: 1840-1908 ve 1908-1914 Yılları Arasında Kudüs'ten Payitaht İstanbul'a Gönderilen 223 Adet Toplu Dilekçenin Muhatapları Bakımından Analizi	117
Grafik 7: 1840-1914 Tarihleri Arasında Kudüslülere Ait 218 Adet Toplu Dilekçenin Yıllara Göre Analizi	118
Grafik 8: 1864-1914 Yılları Arasında Kudüs'ten Payitaht İstanbul'a Gönderilen 176 Adet Toplu Dilekçenin Hükümet Merkezine Ulaşma Vasıtaları	153
Grafik 9: 1840-1910 Tarihleri Arasında Kudüs'te Müslüman ve Gayrimüslim Cemaatlerin Nüfus Yoğunlukları	167
Grafik 10: 1840-1910 Tarihleri Arasında Kudüs'te Müslüman ve Gayrimüslim Cemaatlerin Dilekçe Hakkını Kullanma Oranları	167

Şekiller Dizini

Şekil 1: Osmanlı Türkçesi Haricindeki Dillerde Kaleme Alınan Dilekçelerin İşlem Prosedürü	110
Şekil 2: Dilekçelerin Sultan'ın İradesiyle Sonuçlandırılması	113

Şekil 3: Dilekçelerin Sadaret Aracılığıyla Osmanlı Merkez Kurumları Tarafından Sonuçlandırılması	114
Fotoğraflar Dizini	
Fotoğraf 1: Kudüs Süryani Kilisesi (St. Mark Church)	229
Fotoğraf 2: Christ Church (Mesih Kilisesi)	235
Fotoğraf 3: Ağlama Duvarı Önünde İbadet Eden Yahudiler	241
Fotoğraf 4: Nebi Musa Ziyaretinden Bir Kare	317
Fotoğraf 5: Harem-i Şerif ve Ağlama Duvarı'nın Güneybatı'dan Görünümü	321
Fotoğraf 6: Kudüs'te Hz. Davud'un Kabri	324
Fotoğraf 7: Ophel Tepesi	326
Fotoğraf 8: Ayn Silvan Tüneli	332
Fotoğraf 9: Montagu Brownlow Parker Kudüs'te İncelemelerde Bulunurken	333
Fotoğraf 10: Kubbetü's-Sahra ve Altındaki Kutsal Kaya	334
Fotoğraf 11: Beytüllahim (Doğuş) Kilisesi	344
Fotoğraf 12: Kamame Kilisesi	344
Fotoğraf 13: Kamame Kilisesinin Kapısı Müslüman Görevli Tarafından Açılırken	346
Resimler Dizini	
Resim 1: Bir Kuruş Değerindeki Osmanlı Pulu	141
Resim 2: Muhacir İane Pulu	142
Resim 3: Hicaz Demiryolu İane Pulu	143
Resim 4: Ev Adresli Dilekçe	147
Resim 5: Kent Siyasetinin Aktörleri Olan Eşrafın Mühürlerinden Örnekler	175
Resim 6: Kubbetü's-Sahra Mührü	177
Resim 7: Hz. Davud Türbesi Mührü	177
Resim 8: Kudüs Kadılarının Mühürlerinden Örnekler	178
Resim 9: Kudüs Tüccarlarının Mühürlerinden Örnekler	205
Resim 10: Kudüs Rum Patriği II. Kyrillos'un Mührü	209
Resim 11: Kudüs Rum Patrikhanesi Sinod Meclisi Üyeleri ve Ruhbanın Mühürlerinden Örnekler	211
Resim 12: Latin Patrikhanesi Mührü	214
Resim 13: Kudüs Ermeni Patriklerinin Mühürlerinden Örnekler ...	221
Resim 14: Yahudi Hahamının Mührü	243

Kısaltmalar Dizini

Age.	Adı Geçen Eser
Agm.	Adı Geçen Makale
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren/ler
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
E.N.	Editörün Notu
H.	Hicri Tarih
Haz.	Hazırlayan/lar
IRCICA	Research Centre for Islamic History, Art and Culture
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
M.	Miladi Tarih
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
No.	Numara
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
R.	Rumi Tarih
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
S.	Sayı
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve diğeri/ve diğherleri

Önsöz

Osmanlı Kudüs'ü, 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyıl başlarında yalnızca dini hüviyeti ile ön plana çıkan bir kent değildir. Osmanlı hükümetinin merkezîyetçilik politikası doğrultusunda gerçekleştirdiği reformlar sayesinde “siyasi bir merkez” hüviyeti kazanmış; Avrupa devletlerinin himaye ettikleri cemaatler için gerçekleştirdikleri imar, inşa ve misyonerlik faaliyetleri dolayısıyla bir “koloni kenti” haline gelmeye başlamıştır. 1880'lerden itibaren kente yoğunlaşan Yahudi göçleri kentin demografik ve fiziki çehresinde kapsamlı dönüşümler meydana getirmiş, Arap milliyetçiliğinin nüveleri bu dönemde oluşmuştur. Osmanlı İmparatorluğu kente hakim olduğu andan itibaren yalnızca önde gelen servet ve nüfuz sahibi Müslüman ailelerin yerel yönetim makamları üzerine çekişmeleriyle değil, kutsal yerler üzerine gayrimüslim cemaatlerin bitmek tükenmek bilmeyen meseleleriyle de uğraşmak zorunda kalmıştır.

Böylesi bir manzarada kent siyasetini hangi gruplar yönlendirmekte, kitlelerin talep ve şikayetlerini kimler dile getirmektedir? Hangi zümreler birbirleri ile ittifak kurarken, hangileri birbirlerine husumet gütmektedir? Farklı mezheplere mensup, farklı diller konuşan, farklı kültürel değerlere ve gündelik yaşam alışkanlıklarına sahip kent sakinleri ortak hareket etme kapasitesine sahip midir? Osmanlı hükümetinin Müslüman ve gayrimüslim cemaatler tarafından yöneltilen talep ve şikayetlere yaklaşımı nasıl olmuştur? 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı yönetim prensipleri, meşruiyet algısı, bürokratik ve anayasal gelişmeler, merkezde ve taşrada gerçekleştirilen reformlar, kamuoyunu daha görünür kılan kitle iletişim araçlarının ve ulaşım/haberleşme olanaklarının gelişimi dilekçe sistemine nasıl tesir etmiştir?

Elinizdeki çalışma, 1840-1914 yılları arasında bizzat Kudüs sakinleri tarafından yerel ve merkezi Osmanlı makamlarına sunulan toplu dilekçeler (Osmanlı diplomasisindeki ifadesiyle arz-ı mahzarlar) perspektifinden bu sorulara yanıtlar bulma çabasının bir sonucudur. Bu hususta Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, İslam Araştırmaları Merkezi ve Kudüs Belediyesi Arşivinde yer alan merkezi ve yerel yönetim kurumlarına ait evraklardan istifade edilmiştir. Ele alınan meseleleri dönemin yabancı kaynaklarıyla mukayese etmek adına İngiliz Ulusal Arşivleri [British National Archives]'nde Foreign Office tasnifinde bulunan İngiltere Konsoloslugu raporlarına müracaat edilmiştir.

Dilekçelerin ana kaynak olarak ele alındığı çalışmanın birinci bölümünde, Kudüs kentinin idari tarihine ve 19. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı toplu-munda dilekçe sisteminin nasıl olduğuna özetle değinildikten sonra, “19. yüz-yılın ortalarından itibaren Osmanlı yönetim prensipleri, bürokratik ve anaya-sal gelişmeler, merkezde ve taşrada gerçekleştirilen reformlar, kitle iletişim araçları dilekçe sisteminde ne gibi değişim ve dönüşümlere yol açtı?” sorusu-na Kudüslülerin dilekçeleri örnekleminde yanıtlar bulunmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, Kudüs kent merkezinin demografik yapısına özetle değinildikten sonra kent siyasetinin aktörleri ve figüranları mercek altına alınmıştır. “Dilekçelere aktif olarak katılan gruplar hangileridir?”, “bu gruplar içerisinde hangi isimler ön plana çıkmaktadır?”, “kentsel gruplar dilekçelerde kendilerini nasıl tanımlamışlardır?”, “cemaatler nezdinde hükümet algısı nasıldır?”, “kentte yaşayan cemaatlerin temel beklentileri ve birbirleri ile olan sorunları nelerdir?”, buna karşılık “kentte farklı din, mezhep veya statüden gelen grupların dilekçelerde iş birliği söz konusu mudur?” gibi sorulara yanıtlar aranarak, dilekçelerin kent siyasetini ve ortak hareket etme kapasitesini hangi ölçüde yansıttıkları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölüm ise Kudüs kentlilerinin dilekçelerine yansıyan meselelere ilişkin Osmanlı hükümet politikalarının ortaya konulmasının amaçlandığı bölümdür. Arşiv belgelerinin elverdiği ölçüde Kudüs sakinlerinin kentteki Osmanlı idarecilerine yönelik memnuniyetleri veya şikayetleri, kentsel altyapı sorunları, cemaatlerin kutsal mekan ve makamlar üzerine çatışmaları ve bölgeye yoğunlaşan Yahudi göçlerine yönelik reaksiyonlar karşısında Osmanlı hükümeti nasıl bir tutum sergiliyordu?” sorusuna yanıtlar aranmıştır. Böylelikle dilekçelerin hükümeti etkileme, dolayısıyla siyasi kararları yönlendirme kapasitesine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bölüm kapsamında 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyıl başlarında Kudüs kent siyasetinin niteliklerini, toplumsal ilişkiler ağını, merkezi ve yerel hükümet ile kent sakinleri arasındaki ilişkileri yansıttığı düşünülen altı vaka örneğine yer ve-

rılmıştır. Kentin yüzyıllar boyunca kronik hale gelmiş su problemine ilişkin talepler, kent siyasetinin hedefleri olan mutasarrıflara yönelik memnuniyet veya şikayetler, Harem-i Şerif'te 1911 yılında gerçekleştirilen kazı hadisesi, Kamame ve Beytullahim kiliselerinde Hıristiyan cemaatlerin sevap yarışları, Kudüs Rum Patrikhanesinde Arap ve Yunan asıllı Ortodokslar arasındaki nüfuz mücadeleleri ve 1880'lerden itibaren kente ve bölgeye yoğunlaşan Yahudi göçleri karşısında Müslüman Arapların reaksiyonları incelenmiştir.

İlk bakışta birbirlerinden oldukça farklı görülebilecek bu vakaların gelişigüzel seçilmediklerini; toplumdaki çatışmaların ve iş birliğinin, dolayısıyla toplumsal ilişkiler ağının nedeni veya sonucunda gerçekleştiklerini ifade etmek gerekir. Zira kentin iki güçlü Müslüman ailesi olan Hüseyinler ile Halidiler arasındaki düşmanlık; yabancı devletlerin konsolos vekillerinin kendi ülkelerinin etkinliklerini artırmak için gerçekleştirdikleri müdahaleler; kentteki en yetkili Osmanlı idarecisi olan mutasarrıfın Müslüman aileler ve konsoloslar arasında sürdürmek zorunda olduğu denge politikaları; paylaşamayan kutsal mekan ve makamlar üzerine aynı dine ancak farklı mezhebe mensup cemaatler arasında bile varolan nüfuz mücadeleleri; kentin kadim cemaatlerinin kentte artan yabancı varlığına duydukları güvensizlik emareleri birbirlerinden bağımsız olarak değerlendirilemezler.

Söz gelimi Osmanlı makamlarına gelebilmek için birbirleri ile rekabet içerisinde olan kent eşrafı 1911 yılında patlak veren Harem-i Şerif kazısı hadisesinde birlikte hareket etmiştir. Rum Ortodoks Patrikhanesinde 1908 yılında yaşanan patrik krizi, Harem-i Şerif kazısının başladığı yıla tesadüf etmekte olup, İngiliz kazı ekibi Kudüs Mutasarrıfı Subhi Bey'in patrikhanedeki meseleyi idare edemeyeceğini düşünerek istifa ettiği esnada kente gelmiştir. Keza söz konusu kazılar kente su sağlayan önemli bir kanal olan ancak sürekli tıkanarak su sıkıntılarına yol açan Silvan tünellerinde başlamıştır. Osmanlı hakimiyetinin son yıllarında belirginleşmeye başlayan Arap ulusal hareketine katılanlar yalnızca Yahudi göçüne karşı çıkan Müslüman Araplar değil, aynı zamanda Kudüs Rum Ortodoks Patrikhanesinde amaçlarına ulaşamayan Ortodoks Araplardır. Keza patrikhanedeki meselenin çözülmesi için hükümet merkezinden gönderilen komisyona 1911 Harem-i Şerif kazısı hadisesi sonucunda azledilen Mutasarrıf Azmi Bey başkanlık etmiştir. Kiliselerdeki sevap yarışları ve Rum Patrikhanesindeki mücadeleler ise gayrimüslim cemaatlerin ihtilaflarının ötesinde yabancı devletlerin-dolayısıyla konsolosların- müdahaleleriyle ilişkilidirler. Keza 1880'lerde kente gelen Yahudi muhacirler konsoloslar tarafından himaye edilmişlerdir. Öte yandan kentteki yabancı nüfuzunun artmasına tepki gösteren kent eşrafı, zaman zaman yabancı dev-

letlerin konsolosları ile iş birliği içerisinde olmuştur. Ayrıca tüm bu meseleler merkezi ve mahalli hükümetlerin kentte karşılaştıkları zorluklara ve kriz yönetme becerilerine ışık tutmaktadır. Tüm bu hususlar Kudüs toplumunu yine toplum tarafından üretilen arşiv kaynakları zemininde bir bütün olarak değerlendirmeyi hedefleyen çalışmamızın doğasıyla uyumludur.

Elinizdeki çalışma pek çok kişinin desteği ve özverisi sayesinde -ne yazık ki çoğu zaman onlara ayırmam gereken vakitten çalınarak- hazırlanmıştır.

Şüphesiz ki, en büyük destek değerli hocam Prof. Dr. Yasemin Avcı'ya aittir. Beni Kudüs tarihi alanına yönlendirdiği, Arapça öğrenmeme vesile olduğu, çalışmamın her satırını özenle okuyarak değerli vaktini bana ayırdığı, bıkmadan usanmadan sabırla sorularımı yanıtladığı, bilgi ve tecrübelerini paylaşarak yolumu aydınlattığı için kendisine sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Öğrencisi olmaktan duyduğum gurur ve mutluluğun ise kelimelerle tarif edilmesi imkansızdır.

Çalışmada kullanılan arşiv evrakının pek çoğu 2014-2019 yılları arasında Paris Est Marne-la-Vallée Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Vincent Lemi-re başkanlığında yürütülen ve European Research Center (ERC) tarafından finanse edilen "Opening Jerusalem Archives: for a Connected History of 'Citadinité' in the Holy City (1840-1940)" başlıklı proje ekibi tarafından temin edilmiştir. Temin edilen nüshaları benimle paylaşan ve projenin akademik ekibinde yer alan hocam Prof. Dr. Yasemin Avcı'nın nezdinde emeği geçen tüm proje çalışanlarına sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Uzun yıllar süren arşiv belgesi tarama ve toplama çalışmalarımın hafiflemesi onların fedakarlığı sayesinde mümkün olabilmiştir. Keza yürütücülüğünü Prof. Dr. Yasemin Avcı'nın üstlendiği, benim de araştırmacılarımdan olduğum TÜBİTAK 1001-Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Destekleme Programı çerçevesinde desteklenen 220K016 Numaralı ve "Kudüs'te İmparatorluk Politikaları: Kamusal Mekan ve Toplumsal Kimlik (1871-1948)" başlıklı projeye, eserin revize edilmesinde sağladığı maddi imkanlardan ötürü çok teşekkür ederim.

Eserin ortaya koyulması sürecinde kıymetli vakitlerini bana ayıran ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Yasemin Beyazıt ve Doç. Dr. Biray Çakmak hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Keza çalışmamı okuma nezaketini gösterdikleri ve değerli görüşlerini paylaştıkları için Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal ve Doç. Dr. Durmuş Akalın hocalarıma minnettarım. Kavramsal konularda verdiği kaynak tavsiyeleri ile yolumu aydınlattığı için Prof. Dr. Güney Çeğin'e çok teşekkür ederim. Ayrıca zaman zaman kafamda oluşan soru işaretlerini gidermemde yardımcı olan ve eserleriyle kılavuzlarım olan hocalarım Doç. Dr. Hasan Hüseyin Güneş'e ve Dr. Öğr. Üyesi Alaattin Dolu'ya şükranlarımı sunarım.

Halep Üniversitesi Fen Fakültesinde Matematik hocasıyken savaş nedeniyle Türkiye'ye gelmesi dolayısıyla yollarımızın kesiştiği değerli hocam Misa Nahhas'a; yalnızca Arapça öğrenmemde ve Arapça belge ve mühürlerin okunmasında yardımcı olduğu için değil, aynı zamanda benimle dostluk ve muhabbetini paylaştığı için minnettarlığım büyüktür. Kendisi ile tanışmama vesile olan Sayın Saffet Avcı'ya ise teşekkürü manevi bir borç bilirim. Keza Arapça ibarelerin okunmasında yardımlarını gördüğüm meslektaşım Dr. Öğr. Üyesi Osman Cengiz'e çok teşekkür ederim.

Celal Bayar Üniversitesi Tarih Bölümündeki hocam Prof. Dr. Ertan Gökmen'e, lisansüstü eğitimimin her aşamasında moral verdiği ve motive ettiği için şükranlarımı sunarım. Bu vesile ile ismini tek tek sayamadığım ancak eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği bulunan Ege Üniversitesi, Celal Bayar Üniversitesi ve Pamukkale Üniversitesi Tarih bölümlerindeki diğer tüm hocalarıma minnettarlığımın büyük olduğunu ifade etmek isterim.

Tıpkı benim gibi doktora eğitimini sürdüren ve bu süreçte elindeki kaynakları ve edindiği tecrübeleri benimle paylaşmaktan çekinmeyen Sayın Ali İhsan Aydın'a, Sevgili Mihriban Uçar'a ve Sevgili Yunus Emre Akyol'a çok teşekkür ederim. Çalışmalarına en az benim kadar ilgi ve heves duyan, tezimin her satırını özenle okuyarak görüşlerini benimle paylaşan meslektaşlarım ve yol arkadaşlarım Arş. Gör. Sevil Gözübüyük, Arş. Gör. Engin Aslan ve Arş. Gör. Dr. Kevser Sönmez Sevinç'e teşekkürü manevi borç bilirim. Bilhas-sa lisans eğitimimin ilk sıralarından bu yana yaşamımın her anında yanımda olan kızkardeşim, dostum ve dert ortağım Zarife Albayrak'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca akademik kariyerimin önemli bir merhalesini oluşturan doktora öğrenimim boyunca desteklerini her daim hissettiren dostlarım Şeyma Öztürk, Asuman Karabulut, Fatma Tezcan, Duygu Zehir Şentürk ve Zümrüt Aslan'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Manevi desteklerini bir an olsun esirgemeyen ve dualarını eksik etmeyen aile üyelerime; annelerim Sevim ve Gül'e; babalarım Hüseyin ve Ayhan'a; ağabeylerim Uğur, Onur, Ömer ve Özgür'e; ablam Duygu'ya, kızkardeşim Şerife'ye ve biricik yeğenim Kuzey'e çok teşekkür ederim. Özellikle sevgisi, ilgisi, sabrı, yardımseverliği ve fedakarlığı ile her zaman yanımda ve kalbimde olan kıymetli eşim İbrahim Deniz Özdemir'e olan minnettarlığımı ise cümlelere sığdırmam olanaksızdır. Sonsuz teşekkürler.

Ömür
Eylül/2022 - Denizli